

SOCIÁLNÍ LÉKAŘSTVÍ

Podzim 2010

Mgr. Jan Huták

1. Seminář

Sociální lékařství

PŘEDNÁŠKY

- Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSC.
  - Úterý 15:00 – 16:40
  - 1. – 8. týden, posluchárna č. 116, UKB, pavilon A22
  - Základní přehled o:
    - sociálním lékařství
    - populačním zdravím
    - zdravotní politice
    - systémech péče o zdraví
-

Sociální lékařství

SEMINÁŘE

- **Semináře jsou povinné**
    - **max. 2 absence (0 – předtermín)**
    - **Nahrazování (domluva s vyučujícím)**
    - **práce ve skupinách**

  - **Metody studia zdravotního stavu populace**
    - **rutinní statistiky**
    - **epidemiologické metody**
    - **statistika**
-

Náplň seminářů

I. Rutin. Statist.	20.9. – 24.9.: 27.9. – 1.10.:	Úvod do SL. Základní údaje o zdraví populace Standardizace. Úmrtnostní tabulky, SDŽ
II. Epidemiol.	4.10. – 8.10.: 11.10. – 15.10.: 18.10. – 22.10.: 25.10. – 29.10.:	Frekvence nemocí v populaci Skrínink, diagnostické testy Typy epidemiologických studií Pojem rizika, relativní riziko, atributivní riziko
III. Statistika	1.11. – 5.11.: 8.11. – 12.11.: 15.11. – 19.11.: 22.11. – 26.11.:	Deskriptivní statistika Induktivní statistika, odhady parametrů Testování statistických hypotéz Hodnocení závislostí
	29.11. – 3.12.: 6.12. – 10.12.: 13.12. – 17.12.: 20.12. – 22.12.:	Role práva ve zdravotnictví Zápočtový test Výsledky testu, zápočet, předtermíny Konzultace, předtermíny

---

Podmínky zápočtu + zkouška

ZÁPOČET

- Docházka, aktivní účast na seminářích, zápočtový test
- Test
  - výsledek testu bude zohledněn u zkoušky

ZKOUŠKA

- 2 otázky (1 z přednášek, 1 ze seminářů)
-

Studijní literatura

- Holčík, J., Žáček, A., Koupilová, I.: Sociální lékařství. Brno, MU 2002, 137 s.
  - Gerylovová, A., Holčík, J.: Základy statistiky. Brno, MU 2000, 31 s.
-

Sociální lékařství

- **Svět** – členitý, komplexní systém – má svůj řád a pevnou hierarchii
⇒ lze studovat ve 3 základních stupních systémového seskupení, na úrovni
    - molekul, buněk a orgánů → základní biomedicínské obory (lab. exper.)
    - lidského individua → klinické biomedicínské obory (lab.vyš., kaz.)
    - humánních skupin → sociomedicínské obory

  - **Člověk** – sociální bytost ⇒ společenské celky: rodiny, různé populační kolektivy vymezené etnicky, kulturně, politicky, profesionálně, zájmově apod.
-

Sociální lékařství

- ❑ **Základní biomedicínské obory** – metoda: laboratorní experiment
  - ❑ **Klinické biomedicínské obory** – metoda: pozorování, kazuistika, zkušenost, laboratorní vyšetření a kontrolovaný pokus
→ stanovení diagnózy + léčba
  - ❑ **Sociomedicínské obory** – orientace na zdrav. problémy humán. skupin → hygiena, epidemiologie, soc.lékařství + veř.zdravotnictví + lékařská etika atd.
-

Sociální lékařství

- vědní, medicínský a interdisciplinární obor, kt. se zabývá **zdravím populace a péčí o zdraví** ve společnosti
  - *Interdisciplinární* ⇒ epidemiologie, demografie, sociologie, ekonomie, právo, psychologie, etika
  - *Zdraví populace a péče o zdraví* ⇒ Jaké je zdraví populace?
Proč je takové?
Jak ho můžeme zlepšit?
  - Poslání SL ⇒ fce
    - 1/ **poznávací + metodická** – kvantif. vztahů
    - 2/ **hodnotová, postojová, morální** - (lék. etika)
    - 3/ **výchovná** – zdravotníci a veřejnost
    - 4/ **aplikační + formativní** – návrhy a opatření
    - 5/ **koordinační + integrační**
-

Soustava zdravotnické statistiky

Zdroje info:

Rutinní statistiky

- Hlášení o výskytu infekčních nemocí
- Vystavení úmrtního listu → úřední doklad potvrzující fakt smrti

Výběrová (cílená) šetření

Soustava zdravotnické statistiky

Dnes RS → širší využití

Potřebné písemné podklady

všem osobám zúčastněným na provádění zdrav. péče

Základna výzkumu všeho druhu

klinický, epidemiologický, operační

Soustava zdravotnické statistiky

- ❑ K popisu a analýze zdravotní situace jsou nezbytné informace
  - ❑ Vytvářejí se statistiky – zpracované soubory informací
  - ❑ Zdravotnická statistika - informace, které si opatřuje samo zdravotnictví
  - ❑ Vytvářena postupně jako nástroj zdravotních správ (epidemie apod.); k výzkumným účelům využívána druhotně
-

Využití rutinních statistik

- Popis** → kdo, kdy, kde onemocněl
  - Analýza** → určování determinant zdraví, souvislosti mezi 2 jevy
  - Srovnání** → v čase, v rámci ČR, mezinárodně
-

Soustava zdravotnické statistiky

- **Ukazatele demografické statistiky:** u. porodnosti, u. úmrtnosti, u. reprodukce

  - **Ukazatele zdravotního stavu:** u. založené na evidenci úmrtí, u. založené na evidenci nemocí
-

Soustava zdravotnické statistiky

---

1. **Rutinní statistiky** – soubory uspořádaných dat a z nich vypočítaných ukazatelů; základem jsou systematicky a pravidelně sbíraná data (onkolog. hlášení, úmrtnost, porodnost, povinně hlášené nemoci...)

Oborové rutinní statistiky

- zdravotnická statistika UZIS (www.uzis.cz)
  - demografická statistika (www.demografie.info)
  - statistiky o životním stylu (www.uzis.cz)
  - statistiky o životním prostředí (www.cizp.cz)
-

Soustava zdravotnické statistiky

---

2. Výběrová (cílená) šetření zdravotního stavu cíleně sbíraná data

výběr z populace formou studie – prevalenční studie, např. kolik lidí trpí bolestí zad

nutno položit si výzkumnou otázku – epidemiologické studie

Soustava zdravotnické statistiky

Výhody rutinních statistik

- ❑ informační základna pro deskriptivní epidemiologii (popis rozložení nemoci – kdo, kde, kdy)
  - ❑ srovnání, hodnocení trendů (vývoj v čase)
  - ❑ východisko pro počáteční fázi výzkumu (formulace hypotéz)
  - ❑ Všeobecně dostupný a relativně laciný zdroj informací
-

Soustava zdravotnické statistiky

Nevýhody rutinních statistik

- ❑ neposkytují dostatečné informace o zdrav.stavu celé populace (**fenomén ledovce**) → žádoucí, aby údaje byly doplňovány z výběrových šetření
  - ❑ malá přesnost
  - ❑ nekompletnost dat (vyjma statistiky narození a úmrtí)
-

Rutinní statistiky

Přednosti:

- úmrtí je jev neopakovatelný, snadno a rychle rozpoznatelný
- úmrtí lze přesně časově určit
- dlouhodobé časové řady
- mezinárodní srovnání
- upřesnění příčiny smrti pitvou

Zápory:

- zachycuje pouze nemoci, které vedou ke smrti
- zkreslení (otázka spolehlivosti údajů a chyb)
- neznámá míra přesnosti (může se lišit podle místa či času)

Skupiny obyvatelstva (1)

---

1. *Zdravé*

2. *Zdravé x ohrožené* na zdraví (rizik.faktory)

3. *Asymptomatické* (bezpříznakově nemocní)

- S latentní formou nemoci → pouze zátěžové testy
  - S inaparetní formou nemoci → screeningové testy
  - Se subklinickou formou nemoci → preventivní prohlídky
-

Skupiny obyvatelstva (2)

---

4. Osoby s *klinicky zjevnou formou nemoci* x *nejsou ošetřovány* v ZZ
  5. Osoby *nemocné* → *léčeny* + ošetřovány lékařem
  6. Osoby s *trvalými nebo dlouhodobými následky* nemoci n. úrazu (vady, dysfunkce, handicap)
-

Skupiny obyvatelstva (3)

Preventivní lékařství → zvl.pozornost rizik.
osobám + rizik. faktorům

Cíl: *vyhledávat + opatření*

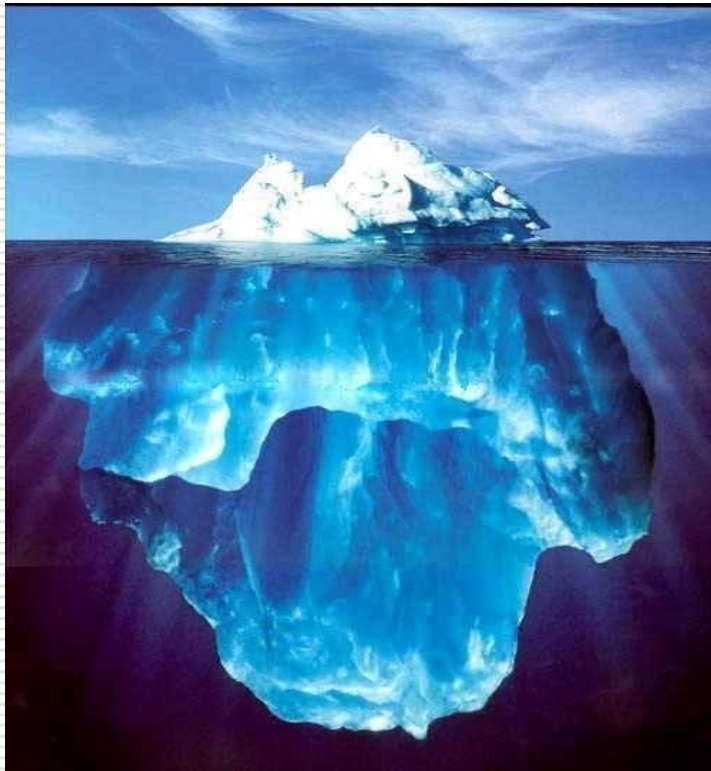
Fenomén ledovce (1)

- Viditelná část ledovce → osoby nemocné ošetřované ve zdrav.zařízeních
  - Skrytá část ledovce
    - Osoby nemoc nevnímající nebo ignorující → nemoci manifestní, ale odborně neléčené
    - Latentní formy nemoci → lze odhalit preventivní prohlídkou nebo screeningovým testem
    - Osoby se sníženou kvalitou zdraví – trvalé následky nemoci: vady, dysfunkce, handicapy
    - Potenciálně nemocní → osoby zdravé, ohrožené zvýšeným rizikem
-

Fenomén ledovce (2)

- Osoby, které navštíví zdravotnické zařízení.
-

- Nemocní, kteří nenavštíví ZZ.
  - Nemoc v latentní fázi.
  - Trvalé následky nemocí - zdravotní handicapy.
  - Osoby, jež nemoc nevnímají.
-

Zdravotnická statistika

TYPY RUTINNÍCH STATISTIK ZDRAVOTNÍHO STAVU

- 1. ukazatele zdrav.stavu založené na evidenci úmrtí**
    - **statistika úmrtnosti a příčin smrti**
nejstarší RS, kterou používají všechny vyspělé země
List o prohlídce mrtvého (LPM)– viz dále
Mez. klasifikace nemocí a přídr. zdrav. problémů
  - 2. ukazatele zdrav. stavu založené na evidenci nemocí**
    - **statistika pracovní neschopnosti (ČSSZ)**
krátkodobá – PN
dlouhodobá – ID
    - **statistika hospitalizovaných**
příčiny, délka hospitalizace
    - **statistika povinně hlášených nemocí**
infekční nemoci, nemoci z povolání, úrazy....
-

Zdravotnická statistika

UKAZATELE ZEMŘELÝCH

ÚMRTNOST (mortalita)

- hlavní zdroj info: List o prohlídce mrtvého (LPM)
  - ukazatel vyjadřující *počet úmrtí na dané onemocnění ve vztahu k počtu osob daného populačního celku*
  - v matematickém vyjádření je čitatelem počet úmrtí, jmenovatelem počet osob daného populačního celku
  - **Celková (hrubá) úmrtnost**
počet zemřelých/stř. stav obyv. X 1000
  - **Specifická úmrtnost (nejčastěji podle věku)**
počet zemřelých ve věku x / stř. stav obyv. ve věku x X 1000
-

Zdravotnická statistika

Kojenecká úmrtnost

počet zemřelých do 1 roku/ počet živě nar. X 1000

výstižný ukazatel zdravotního stavu i socioekonomických poměrů v dané společnosti

Další ukazatel úmrtnosti kolem porodu

poporodní (do 3 dnů)

časná (do 7 dnů)

novorozenecká (0-27 dní)

→ *endogenní* příčiny – poruchy, se kterými se dítě narodilo nebo ke kterým dojde během porodu (VVV), lze ji jen málo ovlivnit

ponovorozenecká

→ *exogenní* příčiny – poruchy, k nimž dochází po narození (výživa, hygiena, prostředí... životní a kulturní úroveň rodičů)

perinatální (mrtvě narození)

Zdravotnická statistika

Standardizovaná úmrtnost

- užitečná pro srovnání úmrtnosti v populacích s rozdílnou věkovou strukturou
- *skutečná úmrtí ve studované populaci / očekávaná úmrtí ve studované populaci * 100*

Střední délka života

- vyjadřuje *průměrný počet roků, který má naději ještě prožít osoba právě x-letá*
  - počítá se z úmrtnostních tabulek
-

Zdravotnická statistika

Smrtnost (letalita)

počet úmrtí na určitou nemoc / výchozí počet nemocných * 100

- poměr počtu zemřelých na dané onemocnění k celkovému počtu onemocnělých touto chorobou, vyjadřuje se v %
- při posuzování závažnosti nemoci nebo úspěšnosti léčby

Úmrtnost vystihuje, jak často dochází k úmrtí na určitou nemoc v populaci, smrtnost pak, jaká část ze všech nemocných, kteří trpí určitou nemocí, na ni zemře.

Např. tetanus má vyšokou smrtnost – až 50%, ale minimální úmrtnost při malém počtu případů onemocnění, u IM je tomu naopak.

Zdravotnická statistika

- ❑ **ÚZIS – Ústav zdravotnických informací a statistiky při MZ ČR**
  - ❑ účelem a předmětem činnosti Ústavu: řízení a koordinace plnění úkolů **Národního zdravotnického informačního systému (NZIS)** včetně činností souvisejících s rozvojem a zdokonalováním NZIS
  - ❑ NZIS – sběr a zpracování zdravotnických informací, vedení národních zdravotních registrů, poskytování informací v rozsahu určeném právními předpisy při respektování podmínek ochrany osobních dat občanů, využití informací v rámci zdravotnického výzkumu; cíl: vytvořit z rutinně sledovaných dat ucelený a účelně fungující systém pro: účastníky odborné lékařské péče, řídicí a organizační činnost, výzkum
  - ❑ Ústav – součástí státní statistické služby
  - ❑ spolupráce s **WHO, OSN, EUROSTAT**
-

Zdravotnická ročenka

- vydávána **ÚZIS 1x ročně**
  - obsah:
    - obyvatelstvo (základní demografické ukazatele)
    - zdravotní stav
    - zdravotnická zařízení
    - pracovníci ve zdravotnictví
    - základní ekonomické údaje
  - další vybraní zpracovatelé dat:
    - Český statistický úřad** www.czso.cz
→ demografické informace
    - Česká správa sociálního zabezpečení** www.cssz.cz
→ PN, invalidita
    - Zdravotní pojišťovny**
-

Demografie

= věda, která se zabývá

REPRODUKČÍ LIDSKÝCH POPULACÍ

(obnova lid. populací rozením a vymíráním)

- zkoumá počet, strukturu, vývoj a zákonitosti vývoje obyvatelstva
- úkolem: studium chování demografických systémů; informovat o stavu a vývoji obyv.

události (jednotlivec): narození, úmrtí, svatba, rozvod, dokončení studia

procesy (populace): porodnost, úmrtnost, sňatečnost, rozvodovost, vzdělanost

---

Demografie

Obyvatelstvo

UDÁLOSTI

- **Narození**
- **Úmrtí**
- **Svatba**
- **Rozvod**
- **Ukončení studia**
- **Změna bydliště**

PROCESY

- **Porodnost**
  - **Úmrtnost**
  - **Sňatečnost**
  - **Rozvodovost**
  - **Vzdělanost**
  - **Migrace**
-

Demografie

- Demografická STATIKA (statistika stavu obyvatelstva):

registruje a hodnotí počet obyvatelstva, jeho rozmístění a strukturu (údaje o populační základně)

- Demografická DYNAMIKA (statistika pohybu neboli měny obyvatelstva):

údaje o populačních procesech

- **měna přirozená** → zaznamenává a analyzuje počet porodů a úmrtí

- **měna mechanická** → stěhování

- **měna sociálně právní** → počet sňatků a rozvodů

Demografie

Způsoby zjišťování demografických jevů:

1. sčítání lidu (Census)
  2. běžná evidence přirozené změny
  3. běžná evidence migrace
  4. populační registr
  5. zvláštní výběrová šetření (např. mikrocensus)
-

Demografie

- ❑ **Ukazatelé : absolutní, relativní**
  - ❑ **Konstrukce relativních statistických ukazatelů**
    - Extenzitní ukazatelé (ukazatelé struktury)
    - Intenzitní ukazatelé (ukazatelé frekvence)
    - Indexy pro hodnocení časových řad
-

Základní typy relativních ukazatelů

---

1. Extenzitní ukazatelé (ukazatelé struktury) *podíl*

- podíl dvou čísel A/B , kde čísel A je součástí jmenovatele B
zemřelí na CA/ zemřelí celkem
podíl chlapců v celkovém počtu narozených dětí
  - k
 $A/B \times 10$ ($k=2,3,4,\dots$)
  - vyjadřuje podíl (proporci) části k celku
  - jde o relativní četnost – slouží k odhadu pravděpodobnosti (rizika) výskytu sledovaného jevu
  - Nabývají hodnot 0-1, resp. 0-100%
-

Základní typy relativních ukazatelů

---

2. Intenzitní ukazatelé (ukazatelé frekvence) četnost

- počet jevů (narození, potratů, úmrtí, onemocnění, pooperačních komplikací) vzhledem k velikosti prostředí, v němž výskyt jevů zjišťujeme
  - číselník A je roven počtu jevů zjištěných ve vymezeném čase v populaci
  - jmenovatel B vyjadřuje velikost prostředí danou počtem jednotek
  - k
 $A/B \times 10^k \quad (k=2,3,4\dots)$
  - velikost prostředí – počet obyvatel, plocha území (je uváděna v počtu příslušných jednotek: počet obyvatel, km²)
-

Základní typy relativních ukazatelů

- poměr dvou čísel A/B , kde číselník A **není částí** jmenovatele B
počet obyv. (A) na km² (B)
úmrtnost (A) v celé populaci (B)
  - udávají jaký počet jevů připadá na 1 (100,1000,10000...)
jednotku prostředí
  - nabývají hodnot od 0 do nekonečna
  - jejich název má obvykle koncovku – **OST**
! výjimka: mrtvorozenost - ukazatel struktury !
mrtvě narození/všichni narození
-

Základní typy relativních ukazatelů

---

3. Indexy pro hodnocení časových řad

- $A/B \times 100$
  - v čitateli A je hodnota ukazatele za určité období, ve jmenovateli B je hodnota stejného ukazatele za dřívější období
  - **Index s pevným základem**
    - pro hodnocení se používá týž základ, obvykle první údaj v časové řadě
    - vyjadřuje růst či pokles jevu v čase
  - **Index s pohyblivým základem**
    - za základ bereme vždy hodnotu v předcházejícím období
    - vyjadřuje tempo změn v čase
-

Indexy pro hodnocení časových řad

rok	Počet sňatků (na 1000 ob.)	Index s pevným základem [%]	Index s pohyblivým základem [%]
1985	7,8	100,0	-
1990	8,8	112,8	112,8
1995	5,3	67,9	60,2
2000	5,4	69,2	101,9
2005	5,1	65,4	94,4

Ukazatele demografické statistiky

- Struktura obyvatelstva
    - Věk, pohlaví ad.
  - Ukončená těhotenství
    - Narození
    - Potraty
  - Úmrtnost
  - Reprodukce
-

Úkol na výpočet ukazatelů

□ Skupina A

Doplní údaje o struktuře obyvatelstva podle pohlaví a věku a vypočítá hrubou míru porodnosti, živorodnost a mrtvorozenost.

□ Skupina B

Vypočítá obecnou míru plodnosti, hrubou míru potratovosti, přirozený přírůstek a hrubou míru přirozeného přírůstku.

□ Skupina C

Vypočítá hrubou míru úmrtnosti, kojeneckou, novorozeneckou a ponovorozeneckou úmrtnost.

Údaje pro výpočet ukazatelů

Rok 2005

- **Celkový počet obyvatel:**
  - k 1. 7. 2005: **10 234 092** (4 991 439 mužů a 5 242 653 žen)
  - **Počet obyvatel:**
    - ve věku 0-14: 1 514 013
    - ve věku 65+: 1 445 219
  - **Počet ukončených těhotenství: 142 521**
  - - z toho potratů: 40 023
  - **Počet narozených: 102 498**
    - z toho živě: 102 211
  - **Počet žen v reprodukčním věku (15-49 let): 2 518 369**
  - **Počet zemřelých: 107 938**
  - **Počet zemřelých do 1 roku: 348**
  - **Počet zemřelých do 28 dní (0-27): 206**
-

Děkuji za pozornost
